

Kentleşmeden Küreselleşmeye Din 8

Yasemin Apalı¹

Sıla Söylemez²

Özet

Küreselleşme kuramı, yaygın kullanımı ile globalleşme olarak ifade edilmektedir. Ekonomik, sosyal, siyasal anlamıyla farklı toplumların birbirleri ile mesafe fark etmeksizin etkileşim içinde olması bağlamında büyümesinde bilgi çağı oldukça etkili olmuştur. 20. yüzyıl ile birlikte hayatımıza giren küreselleşme kavramı, etkisini en fazla kentlerde göstermiştir. Kentler; sosyal, kültürel, ekonomik ve dini çeşitliliğin bir arada bulunduğu mekânlardır. Küreselleşmenin en çok kentlerde görülmesinin nedeni farklı kültürlerin, sosyal yaşamların, dini grupların en fazla olduğu alanlar olmasıdır. Çalışmanın asıl amacı, küreselleşmenin kentler üzerindeki etkilerini incelemekle beraber, din olgusunu da nasıl etkilediğini anlamlandırmaktır. Ayrıca kentleşmeye bağlı olarak, dini hayatı şekillendiren unsurların teorik bağlamda analiz edilmesi de çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

1.Giriş

Küreselleşme süreci, artan iletişim ağları ile birlikte ekonomik ve sosyal yaşamları etkileyen bir kavramdır. Genel bir tanımlama ile küreselleşme, belirli bir mekânda meydana gelmiş olan olayların, uzak bir mekândaki bireylerce tekrardan biçimlendirilip değerlendirmesi ve aralarında mesafe bulunan toplumların, toplumsal olarak birbirine bağlanması olarak ifade edilebilmektedir. Daha net bir şekilde ifade edecek olduğumuzda, bilgi, meta, insan ve sermayelerin ekonomik ve politik olarak aşmasını, mekânsal yayılımı ifade etmektedir. Küreselleşme, mekânı aşması ile birlikte nitekim insanların fikirleri, kültürleri ve değerleri dünyaya yayılmakta, filmlerle ve sosyal medya ile beraber dünyanın her bir noktasına ulaşabilmektedir.

1 Doç.Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, yapali@mehmetakif.edu.tr, 0000-0001-8440-0789.

2 Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, silasoylemmez@gmail.com, 0009-0001-9880-6234.

Şüphesiz ki küreselleşme etkisini en çok kentlerde göstermektedir. Çünkü kentler, farklı değerlerin, kültürlerin homojen bir biçimde bulunduğu alanlardır. Özellikle 2000’li yıllardan sonra Neoliberal politikaların da etkisi ile küreselleşme, dünyadaki etkisini net bir şekilde göstermiştir.

Uluslararası ilişkilerin henüz kurulabildiği teknolojik gelişmeler, çok uluslu şirketlerin zenginleşmesini de beraberinde getirmiştir. Böylece küreselleşmenin olumlu eleştirilerinden “zenginliğin daha da artması” mümkün olmuş fakat zenginlikle doğru orantılı olarak yoksulluk da artmıştır. Kentler, küreselleşmenin ve zenginleşmenin mekânı olmuş ve üretimin merkezi olan kentler aynı zamanda sermayedarların oyun parkı alanına dönüşerek tüketimin merkezi haline gelmiştir.

Küreselleşme olgusunu genel itibari ile ekonomik süreçlerle değerlendirmekteyiz. Fakat küreselleşme dönüştürdüğü kentlerde sadece ekonomik etkiler yaratmamaktadır. Kentlerdeki bu dönüşüm; sosyal siyasal, kültürel, ekonomik ve dini yapıları da etkilemiştir. Kentleşme süreci ve küreselleşmenin toplumdaki bir etkisi olarak dini yaşayış biçimleri değişmiş ve dönüşmüştür. Bu süreç içerisinde, kopan ve değişen aile bağları için din birleştirici bir görev üstlenmiş ve modernliğe karşı durduğu suçlamalarını üstüne çekmiştir. Oysa küreselleşme etkisini artırdıkça, din olgusu da kendini geliştirmeye ve sesini dünyaya duyurmaya avantajlı hale gelmiştir. Çevremizde de gördüğümüz gibi eski alışkanlıklar ve dini yaşayış biçimleri amacından sapmayarak kendini modernliğe daha uygun yaşayış biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, kentleşmeyle beraber dini yaşayış biçimlerindeki değişimleri değerlendirmek ve küreselleşmenin din ve dinin yoğun bir yaşayış mekânı olarak kentler üzerindeki etkisini açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden, doküman analizi tekniği kullanımı ile literatürde yer alan kent, din, küreselleşme kavramlarından hareketle, derinlemesine tartışma amacıyla hazırlanmıştır.

2. Kavramsal Açından Kent Olgusu

Kent kavramı genellikle “ilerleme”, “uygarlık”, “özgürlük” gibi kavramlarla kullanılan bir kavramdır (Bal, 2020: 9). Kenti tanımlamada insanın özgürleşmesine vurgu yapılırken diğer yandan da kentleşmenin anomi, suç, yoksulluk, kötü şartlar ve ahlaki çöküntü yanından da bahsedilir (Boockin, 2017:17-18).

Kent olgusunun farklı bakış açılarıyla ele alınması neticesinde çok çeşitli tanımlara rastlanmaktadır. Bunlardan Mübeccel Kıray, tarımsal olmayan üretimin yapıldığı alanları kent olarak tanımlamıştır. Kıray, kenti tanımlarken,

tarımsal olmayan üretimin yanında tarımın da yer alabileceğini belirtmiştir (Kıray, 1972: 1).

“Nüfusun büyük bir kısmı sanayi, ticaret, hizmet, yönetim gibi işlerle uğraşır ve tarımsal etkinlikler yoktur” (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklinde bir şehir tanımı yapılmıştır. Kentin tanımlanması konusu tarihsel süreç içerisinde kentlerin farklılaşmasına bağlı olarak değişme göstermiştir. Kentin oluşumu, yapısı ve biçimi konusunda müstakil bir esere sahip olan Weber, sadece kendi dönemine ait Avrupa’daki kentlerin sosyolojik açıdan analizini yapmamıştır. O, aynı zamanda başta Antik kentler olmak üzere, Amerika ve Avrupa’daki şehirlerin oluşumunu hem tarihsel açıdan hem sosyo-kültürel açıdan hem de sosyo-ekonomik açıdan ele almıştır. Bu bağlamda Weber’in kent tanımını yaparken ticaretin olduğu, bir kaleye ve pazar yerine sahip, kendi oluşum özelliklerine göre de belirli bir hukuksal sisteminin olmasına işaret etmektedir (Weber, 2018: 73-92). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere Weber daha çok orta çağda Batı şehirleri ile Doğu şehirleri arasındaki farklara işaret ediyor gibi görünmektedir.

O’na göre bu iki şehir tipi birbirinden ayıran temel özellikler şu şekildedir (Sunar, 2020: 241): Kendi silahlı güçlerine sahip olması, özerk olan şehrin herhangi bir otoriteye bağlı olmaması, şehrin kendine ait hukukunun olması ve uygulanması, özerk pazar haklarına ve iktisadi siyasete sahip olması, kendi vergi isteminin ve vatandaşlık sisteminin olması. Weber tüm bu şekilde özerkliğe sahip olan şehirlerin topluluksal bir karakter kazanmış olması gerektiğini de özellikle belirtmektedir.

Kentleri, toplumsal değişim süreçlerinin içinde yaşandığı mekânlar şeklinde tanımlayan (Turut ve Özgür, 2018: 4) Karl Marx; asıl itibarıyla kentleri “sınıf çatışması” bakımından analiz etmiştir. O’na göre kentlerin oluşmasında büyük paya sahip olan işçi sınıfının yani proleteryanın, ekonomik ve siyasal bağlamda örgütlenip kendini gerçekleştirmesi neticesinde burjuvazi ile mücadele edebildiği ortamlar olarak tanımlamaktadır (Gül&Ergun, 2016: 73). Fakat O’nun bu analizi feodaliteden kapitalizme doğru evrilme sürecine, yani kapitalist üretim şeklinin gelişmesi ve sonuçlarına göre yapılmış bir analizi ifade etmektedir.

Farklı tanımlamaları bünyesinde barındıran kent kavramı; sanayi, ticaret, hizmet sektörlerinin bulunduğu; tarımsal üretimler de dâhil olmak üzere her türlü pazarın bulunduğu ekonomik alanlardır. Mesleki rollerin arttığı ve farklılaştığı, farklı sosyal grupların bir arada olduğu sivil toplum örgütlerinin arttığı, merkezi ve yerel yönetimleri barındıran çeşitli kurumların olduğu *heterojen* bir toplumdur (Bal, 2020: 32). Genel olarak bakıldığında, kentte ihtiyaç duyulan çeşitli hizmetler ile gerek mekânsal anlamda gerek de

toplumsal anlamda onları ilgilendiren bir sistemin, kentin merkezinde yani odağında yer alması durumudur.

Küreselleşme, 1980' lerle önem kazanan bir olgudur. Marshall, küreselleşmeyi; dünyayı bir bütün olarak kavrayan bir bilincin şekillenmesi şeklinde tanımlamıştır. Ona göre, küresel çaplı bir kültürel sistem oluşmuştur. Bunlar; *küresel tüketim ve tüketimcilik kalıbunun oluşumu, kozmopolit yaşam biçimlerinin yaygınlaşması, Olimpiyat Oyunları; futbolda dünya kupası, ulus devlet anlayışının gerilemesi, dünyaya yayılan hastalıklar (AIDS), Birleşmiş Milletler gibi siyasal bir sistemin kurulması, dünya dinleri arasındaki karmaşık etkileşimler* (Marshall, 2020: 449). Bu anlamıyla Marshall'ın tanımı, dünyanın bir bütün olarak sistemleşmesi şeklinde anlamlandırılabilir.

3. Kentleşme Süreci

Kentleşme süreci, tarımda makineleşme ile birlikte kırdaki bir işsizlik meydana getirmiş; mülksüz köylülerin köyden göç etmesine sebebiyet vermiştir. Kentteki iş gücü arzı, eğitim, sağlık, kültür gibi kurumların ve daha iyi bir yaşam arzusunun, kentin çekici güçleri olduğunu söyleyebiliriz (Tümtaş, 2020: 36). Kente göç etmek fiziksel anlamda sadece bir mekân değişikliğinden ibaret değildir; aynı zamanda kente ait yaşam tarzının ve ilişkiler ağının benimsenip içselleştirilmesi ile ilgili süreci de içine almaktadır.

Ferdinand Tönnies "*gemeinschaft*" ve "*gesellschaft*" kavramlarını gelenek ve modernite bağlamında ele alarak aslında köy ve kent hayatı olarak betimleme yapmıştır. Nasıl ki kentlerin tarihsel ve yapısal gelişimleri değişmekte ise, kentleşme süreci de farklılıklar içermektedir. Bu bağlamda Batı'daki kentleşme sanayileşme ile bağlantılı bir biçimde gelişme göstermekte iken, Doğu'daki ülkelerdeki kentlerin gelişimi sanayileşme sürecine bağlı değildir (Çelik, 2016:299). Gelişmekte olan doğudaki kentler yoğun göç alması nedeniyle, barındıramayacağı kadar nüfus akınıyla karşılaşmaktadır. Bu durum ise gecekondulaşma ve çarpık kentleşme gibi fiziki ve sosyo-kültürel sorunları da beraberinde getirmektedir. Kente göç edenler ise sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yetersizlikler nedeniyle kent hayatına adapte olmada pek çok problemlerle ve dezavantajlarla karşılaşmaktadırlar.

Kente göç eden bireyler ilk olarak barınma sorununu çözmek isterler ve bunun için kentin çeperlerine gecekondu yapımına yönelirler. Çünkü gecekondu yapımındaki asıl amaç, göçen kimselerin satın alma gücü yetersiz olduğundan, ucuza konut sahibi olabilmesidir (Kıray, 1998: 92). Kentleşme sürecinin en büyük problemlerinden birisi olan gecekondu, bireylerin gelirleri ile denk bir yerleşim yeri bulamamasından kaynaklanmaktadır.

Genellikle bir akraba veya komşu ilişkisi ile kente göçenler, sonrasında gecekonduların oluşturduğu mahalleleri oluşturarak kentin çeperlerindeki boş araziye kente dâhil etmiş olurlar. Kıray, gecekonduların bir *tampon mekanizma* olduğunu söyler. Kıray' a göre kente göç etmiş bireyler, gecekonduların alanlarında kentle bütünleşme süreçlerini yaşarlarken; gecekondular bu süreçte tampon mekanizma görevi görmektedir (Kıray, 1998: 148-151). Toplumsal değişim sürecinde, tampon mekanizmayı Kıray, aile içinde çocuk ve baba faktörünün çatışmalarında da kullanmıştır. Kıray' a göre toplumsal değişim sürecinde, aile içindeki çatışmaları önleyen; ailenin tampon mekanizması anne rolüdür (Kıray, 1999: 96). Kentleşmenin belirleyicileri olarak şunları sayabiliriz (Bal, 2020: 108):

- Aile üretiminin yerini pazar yerinin almış olması
- Tarımdaki modernleşme
- Nüfusun büyük çoğunluğunun kentsel alanlarda yaşıyor olması
- Hizmet ve sanayi sektörünün temel ekonomik faaliyet alanı haline gelmesi
- Aile içindeki rollerin ve kadının konumunun değişmesi
- Kırsal özelliklerin değişim göstermesi
- Bir hukuk sisteminin gelişmesi ve kentle alakalı kararlarda kentlilerin de söz sahibi olması

Toplumsal değişimin insan davranışlarında, yaşam biçimlerinde ve değerlerinde değişiklik göstermesi, kentleşmenin başlıca tanımı olabilmektedir. Keleş kentleşmeyi, sanayi ve ekonomik gelişme ile kent sayısının artması ve kent sayısının büyümesi, toplum yapısında iş bölümü, uzmanlaşma ve örgütlenmenin artması, toplum yapısında kentlere yönelik yeni davranış biçimleri oluşması olarak tanımlamaktadır (Keleş, 1995: 1). Dolayısı ile kentleşme sadece nüfusun kentlerde birikmesi olarak değil, kentlerde yaşayan insanların kentlere özgü davranışsal değişimlerde bulunması ile de ele alınmalıdır (Kayan ve Mardinli, 2020: 269). Bu nedenle kente göç neticesinde yeniden toplumsallaşma sürecinin başlaması yanında, kent ile kültürel ve ekonomik açıdan kendini herhangi bir unsurla bütünleşmiş hissetmeyenler “bir yere, bir gruba ait olma” gibi ilişki ağlarına yönelebilmektedir (Çelik, 2002: 25). Sanayi devrimi ile birlikte toplumun yapısında meydana gelen değişim, artan bireyselleşme, uzmanlaşma, gelenekselliğin yerini modernleşmeye bırakması, zihniyetlerdeki farklılaşma şehirlerdeki geleneksel yapının değişmesine ve gelişmesine neden olmuştur.

3.1. Küreselleşme ve Kent

Ortak bir tanımı bulunmayan küreselleşme; ekonomik bütünlük, ulusal sermayenin ve ekonominin dünya pazarına dâhil olması olarak tanımlanmaktadır (Kıvılcım, 2013: 221). Küreselleşme kavramı; ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal önemlerin, dünyanın geneline yayılması olarak da adlandırılabilir (Köse, 2003:5). Küreselleşme etkisini en fazla kentlerde göstermektedir. Çünkü kentler, hizmet ve tüketim sektörlerinin merkezi konumundadır. Küreselleşme ile birlikte, kendi yurtlarından güç kazanan kentler değil; kentlerden güç kazanan yurtlar ön plana çıkmaktadır (Pustu, 2006: 146). Küreselleşmenin bir diğer ayağı olarak kapitalizmi ele almak yanlış olmaz. Zira ekonomi politikalarında yaşanan dönüşüm ve neoliberal politikaların etkisi, kentlerin üretim mekânından tüketim mekânına dönüşümü, sosyal ayrışmaların belirginleşmesi, küreselleşme ve kapitalizm iş birliğini ortaya koymaktadır (Ergun & Tümtaş, 2016: 145- 146). Küreselleşmenin kentlere olan etkisi her kent için aynı değildir. Bazı kentlerin küreselleşme ile birlikte önemleri artarken bazıları da önemini kaybetmektedirler. Küresel kapitalizmin işleyişi bakımından önemini yitirmeyen kentler arasında önemli olanlar küresel kent olarak adlandırılmaktadır (Ergun, Gül, Sallan Gül, 2013: 48). Küresel kentleri diğer kentler içerisinde farklı şekilde konumlanmasının asıl nedeni bilginin işlenmesi, kontrolü ve dağıtılmasındadır. Küresel kentlerin oluşmasında neoliberal ekonominin oldukça büyük etkisinin olduğu noktasında görüş birliği mevcuttur.

Küresel kentlerin çok çeşitli özellikleri olmasına rağmen, en genel anlamda küresel kentlerin özelliklerini Yaylı şu şekilde değerlendirmektedir (Yaylı, 2012: 343):

- Hizmet sektörü ve enformel sektör yoğunlukludur
- Üretimin değil tüketicinin merkezidirler ve tüketim kültürü yaygındır
- Sosyal ayrışma yoğunluklu olarak hissedilir
- Tek tipleşmiş kentler olarak görülürler
- Enformel ve hizmet sektörlerinin istihdam açlığı, iç ve dış göçleri artırmaktadır. Sürekli bir nüfus hareketi mevcuttur
- Gökdelenler, rezidanslar, çok katlı binalar kente hâkimdir
- Güvenlikli ve lüks siteler mevcuttur
- Gelir dağılımındaki eşitsizlik, yapılara da yansımıştır (gecekondu-güvenlikli site)

- Kolektif tüketimleri aksatmamak adına yapılan çok katlı yollar, kavşaklar bulunur
- Yüksek teknoloji alanları göze çarpar
- Kamu hizmet ve kuruluşlarına, özel sektörde rastlanılmaktadır.

Küresel kentlerin bir diğer özelliği de küresel ekonomi içerisinde yönetici kent konumunda olmasıdır. Ayrıca hizmet sektörü için başkent durumundadırlar, sanayi ve yenilik bölgelerini içlerinde barındırırlar ve üretilen malların alınıp-satılabildiği bir pazar alanları gibi bir takım gelişmişlik düzeyini gösteren özelliklere de sahip olması şeklinde nitelendirilebilir (Giddens, 2016: 137).

Küresel kentlerin özellikle zamansal açıdan sanayi devriminden sonra mekânsal anlamda da Avrupa'da ortaya çıkışı; başta şehir merkezlerine göçün artmasının yanı sıra yeni iş kolları ve mesleklerin ortaya çıkmasını, kitle iletişim ve haberleşme araçlarının gelişip yaygınlaşmasını, toplumda yatay ve dikey hareketliliğin artmasını, kentlerin yapısı ve merkezinin değişmesi, ekonomik ve sosyo-kültürel faaliyetlerin farklılaşmasını derinden etkilediğini belirtmek gerekir (Karaman, 2000: 23).

Sanayileşmenin ortaya çıkması, hızlı bir kentleşmenin olmasına neden olmuş ve buna ilaveten küresel kentler de yeni yerleşim merkezleri ve yeni yaşam tarzının oluşmasıyla sonuçlanmıştır.

3.2. Kentleşme Sürecinde Din ve Toplum İlişkisi

Din, insanlık tarihi başlayan ve toplumun var olmasında önemli bir yere sahip olan toplumsal bir olgudur. Farklı disiplinler tarafından pek çok tarifinin olmasına karşın, onun üzerinde ittifak edilen bir tanımının yapılamaması oldukça önemlidir. Sosyolojik açıdan yapılan tanımların pek çoğu onun toplumdaki fonksiyonuna işaret etmektedir. Bu nedenle din ile toplum birbirini etkileyen iki kavramdır. Toplumsal örgütlenme ve davranışlar dinin etkisine açıktır (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2018:44). Tarihsel süreç içerisinde din ve toplum toplumsal değişmeye bağlı olarak farklılaşma özelliği göstermiştir. Bu iki toplumsal olgunun değişmesi karşılıklıdır. Toplumun değişmesine bağlı olarak din değişmiş ve bu durum onun toplumsal yapı içindeki konumunun da değişmesi ile neticelenmiştir.

Din toplum içinde bir anlam ifade etmekle birlikte aynı zamanda belirli bir istikrar da sağlamaktadır. Dinin birleştirici gücü anomiye ve yabancılaşmaya karşı bir direnme gücü kazandırmaktadır (Berger, 1993: 138). Dinin özellikle geleneksel toplumlarda birleştirici ve bütünleştirici etkisinin oldukça fazla hissedilmesi, onun toplumsal yaşam içerisinde nasıl

bir etkiye sahip olduğunun en önemli göstergesidir. Emile Durkheim için toplumsal düzenin sağlanması açısından yeri oldukça önemlidir.

Din aynı zamanda yerleşim birimleri üzerinde de etki etmektedir. İnsanların ortak bir kültür ile oluşturdukları yerleşim birimleri, dinin de etkisi ile kutsal mekânlar (Mekke, Medine, Kudüs) haline gelebilmektedir (Wach, 1987: 19). Her ne kadar endüstrileşme ve modernleşme ile birlikte toplumsal yaşam içerisinde dini yaşamın yerini alan plüralizm olsa da, dine karşı bir isteksizlik hali vuku bulsa da ya da geleneksel dindarlıkta değişimler meydana gelse de, bu yerleşim yerleri kutsallıklarından hiçbir şekilde kaybetmemiştir.

Dinler toplumu etkilediği kadar, başlangıçta içinde doğduğu toplumsal yapının da etkisi altında kalmaktadır. Henüz farklılaşmamış toplumlarda inanç ve ibadetlerin, toplumsal yapının izlerini taşıdığı açıkça gözlenmiştir (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2018: 46). Söylenbilir ki dinler, *belirli toplumsal şartlarda ortaya çıkar ve belirli toplumsal zümreler tarafından yaşatılır* (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2018: 46). Toplumda egemen olan sınıflar, dinlerin beraberindeki zihniyeti de etkilerler. Sınıflar, inançların şekillenmesinde önemli rol oynarlar (Wach, 1987: 33-35). Dünyadaki tüm toplumsal tabakalaşma sistemleri içerisinde dini yaşamının da farklılaştığı bilinen bir gerçekliktir.

Kentleşme sürecinde dini hayatın etkilerine bakıldığında ise pek çok değişim göze çarpmaktadır. Genel anlamda kentlilik; uzmanlaşma, iş bölümü, toplumsal ilişkilerin gelişmesi, akrabalık bağlarının zayıflaması, toplumsal çatışmalar ve sekülerleşme ile ifade edilmektedir (Marshall, 2020: 400). Bu durum sanayileşme ve birlikte anılan modernleşme olgusunun bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü modern dönemlerle kentlerde başlayan ve oradan kırsal bölgelere yayılan yeni bir yaşam tarzı ortaya çıkmış ve bu durum toplumda yaşanan geleneksel dindarlığı etkilemiştir (Karaman, 2000: 30). Bu durum açıkça kentleşme ile birlikte dini tutum ve geleneklerde gözle görülür düzeyde bir zayıflamanın olduğunu göstermektedir.

Modern kent yaşamında ortaya çıkan ilişkiler bütününde, kentli insanı ait olduğu sınıfa göre davranmaya iter. Bu noktada din, toplumun farklı kesimlerince ortak noktada bağ kurma göreviyle ön plana çıkmaktadır (Zijderveld, 1985: 213). Din toplumsal davranışların belirlenmesinde de ön plandadır (Berger, 1993: 58). Bu anlamıyla din, toplumsal yaşamı şekillendiren, kişilerin üzerinde bir nevi kontrol mekanizması işlevi gören bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda modern kent, ortaya çıkan farklı hayat tarzlarının, dinsel sembelleri azalttığını da ifade etmekte ve dinin kurumsal yapısı, bireylerin kişiselliğine indirgemıştır (Berger, 1993: 162- 163). Modern kent yaşamında dinin yaşayışı *sekülerleşme*

başlığı altında ele alınmaktadır. Sekülerleşme ile akıl ve sorgulama ön plana çıkmış, kentleşme bireyci bir yaklaşım benimsetmiş, dini sembollerin önemi azalmış ve teknoloji dini geri plana atmıştır (Marshall, 2020: 645-646). Modern kent dünyasında din, toplumsal ilerlemelerden çabuk etkilenen bir hal almıştır (Berger, 1993: 109). Bu durumu, dini pratiklerin ifade edilmiş şekliyle ele aldığımızda, namaz kılma eyleminin cami dışındaki alanlarda yapılmaya başlanması; kurban kesme eyleminin kentin olası yerleriyle sınırlandırılması gibi değişimler göze çarpmaktadır. Geleneksel toplumların sosyal yaşantısında din önemli ve en üst tabakada bulunurken; modern sanayi toplumlarında ortaya çıkan bireycilik anlayışı dini kendi kabuğuna çekmiştir. Din, modern sanayi toplumlarında, bireyin vicdan ve kişisel tercihi haline gelmiştir (Günay, 2020: 399). Kentleşme ve din ilişkisi gözlemlendiğinde, kentte geleneksel değerlerin devamı, küçük esnaflar ve muhafazakâr esnaflar etrafında birleşmekte olup; yeni dini yaşayış biçimleri daha küreselleşmiş sermaye grupları etrafında birleşmiştir. Bu anlamıyla söylenebilir ki kentleşme sürecinde, geleneksel dini yaşayış biçimlerini de içinde barındıran, yeni kentsel değerlerden de bir şeyleri sentezleyen yeni bir dini yaşayış biçimi, kent ortamında kendini gösterir (Çelik, 2013:67-68). Geleneksel toplumlarda dini yaşayış biçimlerinde topluma katılmayanlar son derece azken, modern toplumda ilgi ya az ya da hiç yoktur (Günay, 2020: 399). Kentleşme ile kentteki artan uzmanlaşma ve iş bölümü, günlük yaşamın yoğun olması, aile içi rollerin değişip dönüşmesi, eğitim ve kitle iletişim araçlarının etkisi de dini yaşayışı etkilemekte ve bireyler gündelik yaşamlarında dine vakit ayırmakta zorlanmaktadır (Günay, 1986: 46).

Türkiye’de özellikle sanayileşme ile başlayan kentleşme olgusunun toplumsal hayata yansımaları da önemli bir boyuttadır. Dinsel yaşayıştaki düşüş ise özellikle sanayi bölgelerinde daha fazla gözlemlenmektedir. Dini yaşayıştaki kır ve kent ayrımının yapılması, sanayileşmenin etkisinden dolayıdır. Sanayileşmenin, geleneksel din üzerinde olumsuz etki bıraktığını da söylemek mümkündür (Günay, 2020:399). Sanayileşme sürecinde, değişime en fazla maruz kalan kesim ise göçmenler olmaktadır. Aile bağlarının etkisinin azalmaya başladığı kentleşme sürecinde birey, kentte uyum gösterebilmek adına dayanışma ağlarına başvurur. Bu dayanışma ağları da genel olarak dini gruplar olmaktadır (Tatar, 1997: 83-86, akt. Çelik, 2013: 35-36). Kentleşme sürecinde *kurumsallaşmanın* geç olması ya da yetmemesi istihdam, barınma, eğitim gibi alanlarda ortaya çıkan dayanışma ağları, bireyin öfke ile sapmasını engelleyici görevini üstlenmektedir. Kent hayatına katılmada sorun yaşayan göçmenler için bu dayanışma ağları, sosyalleşmek adına başvurdukları önemli ağlardır. Göç ve kentleşme sürecinde bu dayanışma ağları birer *tampon mekanizma* görevi üstlenmekte ve bir *alt kültür* oluşumuna zemin

hazırlamaktadır. Akraba, cemaat ilişkilerinin yarattığı bu sosyal çevre, göçün sarsıcı etkisini hafifletmekte başarılı bir etkidir (Çelik, 2013: 37-38).

Kentleşmenin dini yaşayış pratiklerine etkisini şu şekilde sıralayabiliriz (Çelik, 2013:44):

- Fal ve büyü gibi inançların, bireylerin sosyo-ekonomik durumuna göre çeşitlenmesi
- Alt sınıfa ait hoca kavramının üst sınıflarda medyum kavramına evrildiği
- Ramazan ayının kurumları da etkilemesi, örnek olarak çalışma saatlerinin düzenlenmesi ve bayram tatillerinin oluşması
- Kurban kesme eyleminin belirli gruplara devredildiği
- Dini bilgiyi öğrenmede kurumsallaşma
- Kitle iletişim araçları ile dinsel bilgiyi yaymada kolaylık

Kent ortamı insanı bireyselliğe doğru itse bile, dinin bireyselleşmesi ve kurumsallaşmasının yayılımları devam etmektedir (Çelik, 2013: 45). Ayrıca söylenebilir ki; büyü, hipnoz gibi dini pratikler, modernleşme ile birlikte kapitalizmin bir aracı haline gelmiş ve yeni meslekler türetmiştir. Örneğin; büyücülerin bir miktar para karşılığı büyü yapması gibi.

3.3. Küreselleşme Sürecinde Dinin Konumu

Toplumsal yaşamı bir bütün olarak değerlendirmek, onu oluşturan sosyal, kültürel, ekonomik, dini, siyasi vb. unsurları göz ardı etmeden analiz etmek, toplumda meydana gelen değişim ve dönüşümü tahlil etmede oldukça önemlidir. Toplumun yapısını oluşturan unsurların herhangi birisinde meydana gelen değişme, diğerlerini de etkilemektedir. Din olgusu da toplumun en önemli unsurlarından biridir. Bu nedenle insanların daha genel bir ifade ile insanlığın yaşamındaki yeri oldukça önemlidir. Din, toplumsal yaşam içerisinde toplumsal değişmeye bağlı olarak kendini revize etmektedir aşlında toplumlar dini, kendi sosyo-kültürel şartlarına göre anlamakta, algılamakta ve uygulamaktadırlar (Akdoğan, 2004: 97). Bu nedenle değişen toplumsal şartların etkilediği kentin geleneksellikten uzaklaşan yapısı içinde dini yaşayış, yorum ve hareketler yeni bir form kazanmıştır.

Küreselleşme ile birbirine daha yakın olan dünya kentleri, dini hareketlerin çoğalmasına, şekillenmesine ve yeni dini hareketler oluşmasına olanak sağlamıştır. Dinde yeni geleneklerin oluşmasındaki en büyük etken şüphesiz ki küreselleşme olmuştur. Küreselleşme ile birlikte dindeki geleneksel davranışlar modernliğe ve gelişime açık bir hal almaya başlamıştır.

Sosyal yaşantının ve kültürün modernleşmesi bu bağlamda din üzerinde etki göstermiştir. Küreselleşmenin en önemli unsuru olan kitle iletişim araçlarının yoğun kullanımı, sanayileşmenin yarattığı göç olgusu, dinin çoğalmasına olanak sağlamıştır. Ekonomideki liberal politikalar ve dinsel simgelerin etkilenim oranının yüksek olması dindeki özgürlükçü düşüncenin kaynağını oluşturmaktadır (Bodur, 2018: 214). Küreselleşmenin din üzerindeki etkisini anlamlandıracak en iyi yol kültürel küreselleşmeden bahsetmek olacaktır. Kültürel küreselleşmeyi, modernlik olarak da algılayabiliriz. Modernleşmenin bir yönü de bireyselleşmeyle bağlantılıdır. Bu bağlamda bireyselleşme ile dini yaşayış biçimleri dönüşmeye başlamış, geleneksel dini hareketlerden bireysel dini yaşayışa geçilmeye başlanmıştır (Berger, 2017: 606). Geleneksel dayanışma ve aidiyet duygusunun zayıfladığı modern dönemde, kentlerin hızlı bir şekilde değişmeye ve dönüşmeye başlaması, aynı zamanda “kent dindarlığı” şeklinde yeni bir dindarlık tipolojisinin oluşmasına da neden olmuştur.

Din, insanlara ilk geldiği şekliyle hemen hemen uygulanmamaktadır. Yaşanmış toplumsal olaylar, din üzerinde bir etki ve sembolik iz bırakmış ve her yaşanmış olay ile birlikte din de değişime uğramıştır. Bu değişime kaynaklık eden en önemli olay ise küreselleşme olmuştur. Küreselleşme, yenilikçi ve modern yaklaşımı ile dinin yönünü değiştirmiş, din ise küreselleşmeye direnen ve değerlerini korumaya çalışan durumda kalmıştır (Aykut, 2019: 12). Küreselleşmenin getirdiği yenilikler karşısında din de değişim ve dönüşüm ile karşılık verme ihtiyacına girmiştir. Gerek bireysel gerekse de sosyal anlamda yeniden yorumlanan din, yeni kavramsallaştırmalar içerisine girmiştir. Yeniden kavramsallaştırılan dinin, geleneksel yaşayış biçimi, kutsala yüklenen anlam da değişmiştir. Fakat bu noktada dinin tam anlamıyla anlamından uzaklaştığını, seküler bir hal aldığını söylemek doğru olmaz. Nitekim kitle iletişim araçlarının hâkim olduğu küresel dünyada din, iletmek istediği mesajı evrensel bir biçimde kitle iletişim araçları ile de iletebilmektedir (Aykut, 2019: 12-13). Bu noktada küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu düşüldüğünde, dinin küreselleşmeyi desteklemesi beklenmektedir. Çünkü hemen hemen her din farklı algılanmaya müsait durumdadır (Usta, 2003: 181). Küreselleşme, dini düşüncenin yayılımına olumlu etki bırakmaktadır. Böylece yeni dini kimliklere de ifade alanı açmaktadır (Yeşilyurt, 2003: 139). Kentin bireysel ve seküler bir kültürü bünyesinde barındırması, dinin küreselleşen kentler içinde varlığını aynı formda devam ettirmesi bağlamında önemlidir. Küreselleşmenin imkânı ile evrensel bir hale de gelebilen din, teknolojinin yaydığı bilgiler ile de daha doğru bir anlayışın gelişmesine de katkıda bulunabilmektedir (Kılıç, 2003: 18-19-20). Modernitenin imkânlarından sonuna kadar faydalanılması

anlamında dinin farklı boyutlarıyla küresel kentlerde kendini göstermesi, insanların bu yeni yaşamı anlama ve anlamlandırma bağlamında önemlidir.

Kültürel küreselleşmenin ise din üzerindeki etkisi, dini daha bireysel boyuta çekmektir. Böylece din geleneksel değerlerinden uzaklaşmaktadır. Kültürel küreselleşme metalaşma ile birlikte değerlerin de tüketilmesi noktasında ön plana çıkmaktadır. Bu noktada önemli olan geleneksel değerlerin ortadan yok edilmesi değil, değerlerin tüketimle bütünleştirilerek var olan değerlerini kaybetmesi yönündedir. Buna örnek olarak günümüz küresel dünyasında şarkıcılar, oyuncuları, sporcular ve benzeri popüler unsurlar bireylerde, dinsel değerlerden daha fazla ön plana çıkmaktadır (Çapçioğlu, 2008: 171). Bu noktada yine özellikle göçmenlere değinmekte fayda vardır. Küreselleşmenin yarattığı istihdama göç eden göçmenler, oluşmuş kültürel farklılıktan daha az etkilenmek ve uyum sağlamak için din ile ilişki kurmakta ve dini sorgulamaktadır. Bu durumda din iki durumun odağı noktasına gelmektedir. İlki, küreselleşme karşısında din, toplumu moral vermek açısından yeniden şekillendirmeyi amaçlar; ikincisi ile kendi mesajını iletmek üzere küreselleşmenin kitle iletişim araçlarını kullanan din, eski geleneklerini bir noktada geride bırakmada küreselleşmenin meşru zeminini oluşturmaktadır (Castells, 2004: 125). Bunu yaparken de başvurduğu ana dayanak, sosyal değişimin de en önemli unsuru olan bilginin artışıdır (Türkdoğan, 2014: 67). Bilgi artışı, toplumsal birimlerin oluşmasında ve kültürel birtakım yeniliklerin yayılmasında oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Yukarıdaki tartışmalardan din ile küreselleşme ilişkisinin olumlu ya da olumsuz olduğunu saptamak zordur. Nitekim küreselleşme ve din tek taraflı olmayarak birbirlerini etkilemişlerdir. Fakat söylenebilir ki küreselleşmenin aracı olan kitle iletişim araçları, dinin evrenselliğini duyurmasında büyük fayda sağlamıştır. Nitekim din, teknolojiyi kullanmış olmasaydı şu an, etkisinin azalmasının boyutunu konuşuyor olurduk.

Dijital haber sitelerinin açılmaya başlamasıyla çeşitli dini sitelerin de internette var olduğunu görüyoruz. Dini sohbetlerin gerçekleştiği bu sitelere ek olarak, televizyonlarda sadece Ramazan Bayramı ile kısıtlı kalmaksızın dini programlar varlığını sürdürmektedir. Yine sosyal medya araçları ile canlı yayın açan din insanları, yüksek oranda katılımcıya erişebilmektedir. Ek olarak ibadethanelerin de internet üzerinde sanal sürümlerinin açılmış olması, teknolojik seyahate imkân tanımakta ve bir çeşit sanal turizm yapmaktadır.

Dinin teknolojiyle birlikte gelişme çabasına karşın değerler konusunda küreselleşmenin önüne geçemediğini de söylemek yanlış olmamaktadır. Eski dini geleneklerin yerini daha modern alışkanlıklar yer almış ve yeni ilişki modellerini etkilemede din eksik kalmıştır. Geleneksel davranışlardan camiye

gitmek, bayramlaşmak yerini toplu mesaj atmak ve sosyal çevre ile bir kafede toplanmak almıştır. Dini bilgileri öğrenme alanı olarak ise Kuran Kursları yine kendisini çeşitli uygulamalar ve teknolojiye teslim etmiştir.

Bir diğer eleştiri noktası olarak din ve tüketim arasındaki ilişki de kapitalizmin ilgisini çeken bir konu olmuştur. Nitekim dinlerce yasaklanan belli başlı yiyecek ve içeceklerin, üstlerinde açıklayıcı bilgilere yer vererek, toplumun gönül rahatlığıyla tüketmesine olanak sağlamıştır. Örnek vermek gerekirse, market raflarında yer alan çeşitli bisküvilerin üzerinde “helal ürün” baskısı bulunmakla beraber; temel besin kaynağı olan tavuk ve etlerin ambalajlarına da “helal ürün” etiketi yer verilmektedir. Kapitalizmin din motiflerine yönelik tüketim araçları da son zamanlarda sıklıkla karşılaşılmaya başlanmıştır. Yine örnek vermek gerekirse, cep telefonlarına yüklenen ezan saatleri uygulaması, zikirmatik, ahşap kutularda hediyelik kutsal kitaplar ve hediyelik olarak paketlenen dini hediyeler, kapitalizmin küreselleşme ile dine uyguladıkları bir tarife olarak göze çarpmaktadır.

Sonuç

Din, geçmişten bu yana değerleriyle yaşama yön veren toplumsal bir olgudur. Toplumsallaşmada önemli bir yeri olan din, kentleşme süreci ile birtakım değişimler geçirmiş ve küreselleşme ile de değerini kaybetmeye yüz tutmuştur. Sanayileşme ile birlikte kırdan kente göç akımı meydana gelmiş ve farklı kültürler kentlerde toplanmaya başlamıştır. Kentin kültürüne yabancı olan kır göçmenleri ise kentteki bu yabancı ortama uyum sağlamak adına genellikle kendi hemşehri ve akrabalarıyla bir bütünlük içerisine girmiştir. Kentteki yabancılaşma duygusunu aza indirmek için ise din, sığınılacak güvenli bir liman konumundadır. Kentleşmenin düzenli bir süreçte ilerlediğini söylemek doğru bir söylem olmaz çünkü kentleşme, son derece kontrolsüz ve karmaşık bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu noktada birey, aile içindeki rollerin değişimine, aile bireylerinin konumunun yeniden şekillenmesine yine yabancılaşma ile bakmaktadır. Kentleşme sürecinde yine de geleneksel dini değerlerin yine göçmenlerde korunduğunu görülmektedir. Kırdaki cemaat ortamı kentte cemiyet ortamına dönüşmekte ise de göçmenler için durum kırdaki cemaatleşmeden kentteki cemaatleşmeye doğru evrilmiştir.

1980'lerle birlikte uygulanan neoliberal politikalar ve sonrasında görülen küreselleşme ise dinsel değerlerin öneminin nispeten azalmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bu noktada ekonomik, kültüre, sosyal ve siyasal olarak tüm dünyanın tekleşmesi olarak ifade edilen küreselleşme, bireyin değer algısında tamamen değişime neden olmuştur. Özellikle kitle iletişim araçları ve yaygınlaşan internet kullanımı geleneksel değerlerin yerini almıştır. Bu

noktada din, kendi varlığının devamı için küreselleşme ile birlikte hareket etmek durumunda kalmış ve aslında vermek istediği mesajı, kitle iletişim araçlarını kullanarak tüm dünyaya duyurma imkânına sahip olmuştur. Bu bağlamda küreselleşmenin din üzerinde hem olumlu hem de olumsuz bir etkisi olduğu söylenebileceği gibi; dinin de küreselleşme üzerinde etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Bireyselleşmenin arttığı noktada din, insanlara sığınacak liman olmaya devam etmiş ve küresel dünya ile bir uyum yakalamalarına yardımcı olmuştur.

Sesini daha büyük kitlelere ulaştırabilme imkânına rağmen, dindeki değer algısı her geçen gün daha da düşmektedir. Eski geleneklerin yerini teknoloji almış ve dini mekânları ziyaret geleneğini, sanal ziyaretlere devretmiştir. Bu noktada zaten dini değerlerin yerini daha popüler olarak futbol, sinema, müzik gibi uygulamaların aldığı da unutmamak gerekmektedir. Dindeki değer algısının düşmeye başlamasında en büyük etken olarak modernliğin getirisi olan bireyselleşme göze çarpmaktadır. Bu noktada modernlikle beraber gelen bireyselleşme ve yine modernlikle beraber gelen yabancılaşma, toplumda aynı zamanda bir değere tutunma ihtiyacı da doğurmaktadır. Dini değerler yerini küresel araçlara bırakmaya başladıysa da bir noktada modernliğe uyum sağlamaya devam da ettiği için tamamen yok olduğunu ya da tamamen yok olacağını söylemek doğru olmaz. Sonuç yerine söylenebilecek; küreselleşme ile birlikte din de küreselleşmeye başlamış ve modernliğe uyum sağlayarak kendi değerini gelecek nesillere aktarmayı amaçlamıştır. Modern dünyanın getirisi olan bireyselleşme ve yabancılaşmanın etkisi bu noktada toplumun inanç değerini bir arada tutmasına yol gösteren din ile etkisini azaltmaya çalışacaktır.

Kaynakça

- AKDOĞAN, A. (2004). Sosyal Değişme ve Din, İstanbul, Rağbet Yayınları.
- AKYÜZ, N. ÇAPCIOĞLU. İ. (2018). Din ve Toplum İlişkileri. Ed.: Niyazi Akyüz& İhsan Çapcıoğlu, Din Sosyolojisi El Kitabı içinde (43-48), 5. Baskı, Ankara, Grafiker Yayınları.
- AYKUT, G. (2019). “Küreselleşme Sürecinde Değişen Din Algısı Üzerine Bir İnceleme: İstanbul Nişantaşı ve Sultanbeyli Örnekleri”, (Master’s Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- BAL, H. (2002). *Kent Sosyolojisi*. Bursa, Sentez Yayınevi.
- BERGER, P. L. (2017). “Dinler ve Küreselleşme”. (Çev.: Hatice Gül), *Bilim Name: Düşünce Platformu*, 2017(34), 603-613.
- BERGER, P.L. (1993). *Dinin Sosyal Gerçekliği*, (Çev.: A. Coşkun), İstanbul, İnsan Yayınları
- BOOCKIN, M. (2017). *Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, 2. Baskı, (Çev. B. Özyalçın). İstanbul, Sümer Yayınları.
- ERGUN, C., GÜL, H., SALLAN GÜL, S. (2013). “Neoliberal Küreselleşme ve Küresel Kent”, Güneş M. DERİCİOĞULLARI ERGUN A. ERGUN C. (der). Kent Üzerine Özgür Yazılar içinde (31-39), İstanbul, Bağlam Yayınları.
- CASTELLS, M. (2004). *Ağda Küreselleşme, Kimlik ve Toplum-Calhoun, Lyon ve Tourain’e Cevap: Küresel Kısıtım Karşısında İnsan*, (Çev.: Ş. Yalçın), İstanbul, Ufuk Kitap.
- ÇAPCIOĞLU, İ. (2008). “Küreselleşme, Kültür ve Din”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(2), 153-183.
- ÇELİK, C. (2002). *Şehirleşme ve Din*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- ÇELİK, C. (2013). *Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına: Dindarlığın Değişen Kentsel Görünümleri*. (Ed.: Demirci, M.), İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- ÇELİK, C. (2016). “Göç, Kentleşme ve Din”, *Din Sosyolojisi* El Kitabı içinde (297-306), Ed.: Niyazi Akyüz&İhsan Çapcıoğlu, 4. Baskı, Ankara, Grafiker Yayınları.
- GIDDENS, A. (2016). *Sosyoloji*, (Haz.: Senem Tüfekçioğlu, Prof. Dr. Ayşe Nilüfer Durakbaşa, Dr. Funda Karapehlivan Şenel), 7. Baskı, İstanbul, Kırmızı Yayınları.
- GÜL, H.& ERGUN, C. (2016). *Kente Dair*, Ed.: Mim S. Tümtaş, A. Dericioğulları Ergun, C. Ergun, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- GÜNAY, Ü. (1986). “Modern Sanayi Toplumlarında Din”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(3), 41-88.
- GÜNAY, Ü. (2020). *Din Sosyolojisi*. 16. Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları.

- KARAMAN, R. (2000). *Sanayileşmenin Dine Etkisi (Mersin Örneği)*, Konya, Akın Ofset.
- KAYAN, A. & MARDİNLİ, İ. (2020). “Kentleşme-Sosyal Değişme ve Ekonomik Gelişme İlişkisinin Değerlendirilmesi”. *GÜ İslâhiye İİBF Uluslararası E-Dergi*, 4(4), 256-271.
- KELEŞ, R. (1995). “Kentleşme ve Türkçe”. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 6.
- KELEŞ, R. (2021). *Kentleşme Politikası*. Ankara, İmge Kitabevi.
- KILIÇ, R. (2003). “Küreselleşmenin Değer Boyutu Üzerine”, *Dini Araştırmalar*, 6(17).
- KIRAY, M. B. (1998). *Kentleşme Yazuları*, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- KIRAY, M. B. (1972). *Örgütlemeyen Kent: İzmir*, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- KIRAY, M.B. (1999). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Ankara, Bağlam Yayınları.
- KIVILCIM, F. (2013). “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.
- KÖSE, H. Ö. (2003). “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”, *Sayıştay Dergisi*, (49), 3-46.
- MARSHALL, G. (2020). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev.: O. Akınhay ve D. Kömürücü, 4. Baki, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- PUSTU, Y. (2006). “Küreselleşme Sürecinde Kent “Antik Site” den Dünya Kentine”, *Sayıştay Dergisi*, (60), 129-151.
- SUNAR, L. (2020). *Marx ve Weber’ de Doğu Toplumlari*, 2. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- TURUT, H. & ÖZGÜR, E. M. (2018). “Klasik Kent Kuramlarından Eleştirel Kent Kuramlarına Geçiş Bağlamında Kentleri Yeniden Okumak”. *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(1), 1-19.
- TÜMTAŞ, M. S. (2020). *Nöbetleşe Dışlanma: Göç ve Sosyal Dışlanma Döngüsü*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- TÜMTAŞ, S.& ERGUN, C. (2016). “Küreselleşme ve Kentlere Etkileri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 135-150.
- TÜRKDOĞAN, O. (2014). *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme*, Konya, Çizgi Kitabevi.
- USTA, N. (2003). “Küreselleşme ve Din”, *Dini araştırmalar*, 6(17), 179-183.
- WACH, J. (1987). *Din Sosyolojisine Giriş*, (Çev.: B. İnandı), Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- WEBER, M. (2018). *Şehir: Modern Şehrin Oluşumu*, Çev.: Musa Ceylan, 12. Baskı, İstanbul, Yarı Yayınları.

- YAYLI, H. (2012). “Küreselleşmenin Kentler Üzerine Etkisi: “İstanbul Örneği”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 331-356.
- YEŞİLYURT, T. (2003). “Globalleşen Dünyada Dinin Anlamı”, *Bir Kelam Problemi Olarak Din Dünya İlişkisi İçinde*, Çorum, Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ZIJDERVELD, A. C. (1985). *Soyut Toplum* (Çev.: C. Cerit), İstanbul, Pınar Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://sozluk.gov.tr/> (12. 06.2023)

